

Amilyen szükséavú a képi fogalmazásban, éppolyan szükséavú a színek használatában. Olyan színeket használ leginkább, amelyek az ábrázolt személyekre, tárgyakra legjellemzőbbek. Ezek a színek: rőt barnák, tompa zöldek, tört sárgák, szürkék és lágy kékek leginkább, melyeket nagy, egységes foltokba tömörít. Ezeket a foltokat fekete kontúrok szabdalják át meg át. Világosan komponál és erőteljesen fogalmazza meg a formákat. A kontúrok nem abronccozzák a formákat körül, csak lényeges formákat hatá-

rolnak. Ott hangsúlyozza őket, ahol a kifejezés vagy formaalakítás megkívánja.

Eleinte bírkózott a nagy technikával, az olajfestéssel váltakozó síkkel, de hamar megtalálta legmegfelelőbb anyagát, a színt és a krétát. Ezek az anyagok feleltek meg leginkább spontán előadásmódjának. Képei legnagyobb részt kis méretűek. Adódott ez egyrészt abból, mert spontán alkotó egyénisége így tudott teljesen érvényesülni, s gyakorlati célszerűségéből is. Bo-

lyogásaiban a nagy méretek csak akadályozták volna.

Nagy István művészete népi anélkül, hogy valaha is akart volna teoretikusan népi festő lenni. Sok rokonságot mutat ez a művészet Juhász Gyula költészetével; csak Nagy István sohasem volt annyira pesszimizista. Nagyobb hetykeséggel nézett szembe a világgal s a sorssal.

Az új magyar szocialista-realista művészet egyik legjobb őst tisztelheti benne.

VARGA H. ISTVÁN

KAREL ČAPEK

FIAIM

Egy fiatal színész, Pándy Lajos lefordította e ragyogó színdarabot, pusztán azért, mert tetszett neki; a Néphadsereg Színházának tagjai közül néhányan — köztük Ajtay Andor és Bulla Elma — munkaidőn kívül betanulták, pusztán azért, mert tetszett nekik. Ajtay még a rendezés munkáját is elvállalta — ez a »Fiaim« bemutatásának történelmi előzménye. A produkció minden lelkesedést igazol, és minden áldozatért búsán kárpótolt — legalábbis erkölcsileg. Ismét bebizonyosodott, hogy a művészi öntevékenység lehetősége megsokszorozza a teljesítmény értékét — a magyar művészet

új csodák ezreit teremti meg, mi helyt tágabb tér nyílik az alkotó kedv előtt.

...Öt fia van egy anyának. Férje, aki katonatiszt volt, a gyarmatokon hősi halált halt. Amikor a darab elkezdődik, már legidősebb fia, Bandi nem él: szintén a gyarmatokon pusztul el orvosként, a malária elleni küzdelemben. Később azután egy repülőgép-kísérlet során meghal Gyurka, a második fiú, majd a polgárháborúban kivégzik a forradalmár Pétert; ellenfele és ikertestvére, a nacionalista Kornél az utcai harcok során esik el. Mindnyájan hősi halottak. A meggyötört anya fellázad a

hősiesség ellen, hisz ő az, aki minden esetben megszenvedett miatta — legkisebb fiát, Tónit már nem adja oda senkinek-semminek! Tóni más, mint a többi, utálja a fegyvereket, költő lesz belőle, nem dicső halott! De minden hiába: külső, kegyetlen erőszak támadja meg az országot — Tóni el akar menni, hogy megvédje a hazát. Az anya nem engedi. Eljönnek Tóniért a hazáért és a család becsületéért aggódó hősi halottak. Az anya kétségbeesetten akarja meggyőzni őket a maga igazáról. Végül nekik is nemet mond. Am jönnek az új hírek a betolakodók bestialitásáról, gyermek-gyilkoló embertelenségükről — és az anya erősebbnek bizonyul önmagánál: elengedi fiát.

Élők és holtak drámája ez a mű. Az anya lelki szemei előtt — és a színpadon — megjelennek az örökre elveszettek, mindig többen és többen, hogy a hősiesség értelméről, életről-halálról beszélgessenek egymással és az anyával. E beszélgetések tartalma, kapcsolata a még életben levőkkel adja meg e darab mondanivalóját és feszültségét.

A »Fiaim« lényege: az írónak — és az egész polgári humanizmusnak — önmagával való drámai vívódása. Egyfelől elvettetik az ostoba és céltalan hős-kultusz, mely mérhetetlen szenvedést okoz, Másfelől: mégiscsak szükség van olykor a hősökre és a hősiességre. Szétfoszlatja, olykor nevetségessé teszi az áldozatokat konvenciózusan megillető glóriát, szívet összeszorító erővel ábrázolja, hogy a cselekvőnél a szenvedő áldozatnak mennyivel több kint kell sokszor kiállania — de mégiscsak szükség van olykor cselekvő áldozatokra. A dilemma polgári humanista jellegéből következik, hogy a hősiesség mint elvont erkölcsi magatartás áll szemben az anya nagyonis konkrét szenvedéseivel. Természetes, hogy az anyát egyformán sújtja a forradalmár és

Jelenet a II. felvonásból

a nacionalista fiú halála — de Čapek is egyformán gyászolja bennük a tisztá szándékkal, az erkölcsi idealizmussal járó emberi áldozatot. És habár a különböző indítékú hősi halálok között bizonyos hierarchiát terem, (a katona-atyáét pl. kezdetől fogva irónikusan kezeli, a legnagyobb tisztelettel pedig Bandit, az orvost siratja) a lényeges mégis az a tény, hogy mindnyájuknak veszni kellett, és az a kérdés, hogy vajon megérte-e a halál az életet s az anya szenvedését. — Az írónak ez a belső vívódása azt a dramaturgiai következményt vonta maga után, hogy a darab összes szereplője rokonszenves.

A »Fiaim« problémája megoldatlan maradna, ha nem jön közbe a fasizmus, De, ahogy a döntetlenül álló Settembrini-Naphta vitából is Thomas Mann került ki győztesen, mihelyt a fasizmus gyilkos erői beláttatták vele, hogy az emberellenes erőszak ellen nem elegendő az erőszakellenes emberség polgári-humanista fegyvertára, úgy diadal-maskodott Čapek is az anya és a férfiak vitájában. Mert e drámát 1939-ben írta, a hitleri agresszió kezdetekor. Igaz, hogy képzelt országban játszódik le, de nem kell sokáig találgatni, kik azok a kisgyerekeket géppuskázó, túlerőben levő, jogtalan támadók. A dilemma tehát úgy oldódik meg, hogy a két ellenpólus egymást megsemmisíti a harcban, és ugyanakkor e küzdelemből magasabb szinten megoldás születik. Aki a »Fiaim«-at látta és megértette, az meg fogja vetni és ki fogja nevetni a hősi halál filiszteri magasztalását, az soha többé nem dicsérheti emberi értékek pusztulását csodásnak és nagyszerűnek, legfeljebb elkerülhetetlen áldozatnak, amely épp a legjobbakat követeli magának áldozatul. Megszűnik tehát a hősi halál mítosza és kultusza, de megsemmisül a minden hősiesség ellen szegülő emberszeretet is: akkor legyünk hősök, ha szükség és lehetséges — ennyi az egész.

A »Fiaim« felépítéséről csak annyit, hogy Čapek döbbenetes drámaírói tehetség. Egyetlenegy fölösleges szó sincs a darabban. Az első felvonás első része például egyetlen kétértelmű párviadal Péter és Kornél között. A későbbiek során minden egyes szavuk és mozdulatuk magától értetődő természetességgel megkapja a maga súlyát és jelentését. — Mesteri a mód is, ahogy az író a feszültséget megteremti. Mihelyt a színpadon sötét lesz, és a halottak megjelennek, a nézőt lekötő izgalmas és szellemes beszélgetésük az anyával — de közben valami kimondatlan izgalom szorong a torkában: mikor jön be a következő riú, az új halott? Ez a szorongás a Tóni lelkiüdvéért folyó csatározás közben, a harmadik felvonásban szinte elviselhetetlenné fokozódik. És mindezt Čapek a legegyszerűbb eszközökkel éri el...

Az előadásnak három hőse van: Bulla Elma, Ajtay Andor, a színész,

Bulla Elma, Ajtay Andor, Kautzky József, Dávid Mihály

és Ajtay Andor, a rendező. »Mindhármuk« közös erénye éppen a Čapekre is oly nagyon jellemző egyszerűség. — Bulláról csak superlatívuszokban lehet beszélni, hisz az anya egyre sűrűbbé váló tragédiáját, gyászait, aggodásait, nem embernek való gyótródéseit, és végső, nagy diadalát ennél jobban játszani — nem is játszani: élni lehetetlen. Ahogy odafut legkisebb, megmaradt fiához, és megtapogatja arcát, hogy valódi-e, vagy csak ő látja már, ahogy megrémül, látván, hogy élnek hitt Gyurka fia köszön halott apjának és bátyjának, ahogy... de folytathatnám a felsorolást, hisz minden mozdulata felülmulhatatlan a maga egyszerűségében és póztalan patoszában. — Ajtay Andor az apa szerepében nyújtott kiváló. Épp a kellő irónikus magatartás találta meg a katonatiszti korlátozottsággal egybefonódott emberi becsületesség kifejezésére. — A többiek — Szakáts Miklós, Bitskey Tibor, Kautzky József, Pándy Lajos, Fehéregyházi Tibor — méltók voltak »szüleikhez«. Hitelesen, maradéktalanul megjátszották a fiúk tudatosan egysíkúra formált figuráit, egyikük sem vált ki a többi rovására — de ez már a rendezést dicséri.

Ajtay Andor ragyogó rendező. Produkciója olyan célratörő, mint valami jól kilőtt puskagolyó. Méréföldmessen elkerülte az összes fantasztikum-kínálta csábításokat. A fantasztikum, a darab szellemének megfelelően, a realitás kifejezésének az eszköze, és semmi más. Halottak járnak-kelnek a színpadon, de miszticizmusnak, és az ezzel járó olcsó hatásoknak még csak nyoma sincs — a technikai megoldás is a lehető legegyszerűbb. Díszlet: az apa dolgozószobája, körfüggöny. A társa-

dalmi munkában betanult darab eszközeinek is nyilván olcsóknak kellett lenniük. De ez is előnyére válik az előadásnak: a halottak sokkal látomásosabban és ugyanakkor természetesebben jelenhetnek meg így, mint ha ajtón jönnének be, vagy a falon keresztül. — A világítás mesteri volt — külön ebből a szempontból elemezni lehetne az egész előadást. Laikus létemre sose hittem volna, hogy ennyi mindent ki lehet fejezni a színpadon a fényvel és az árnyal.

A Néphadsereg Színházát minden dicséret megilleti, amiért Čapek darabját műsorra tűzte. Nem azért, mintha eszmeileg kifogástalan lenne a mű; hiszen a hőst függetleníti cselekvése tartalmától, és az eszményeket — a hazaszeretet kivételével — a hősök hitének nem túl lényeges függvényként vizsgálja csupán. De a »Fiaim« roppant művészi erejével mégis a humanitást szolgálja. Sokat beszélünk Népfontról, Békemozgalomról — a Néphadsereg Színházának nagy érdeme, hogy felismerte e mozgalmak művészetpolitikai következményeit. Ez a darab — mely tudomásom szerint Varsóban és Prágában állandóan műsoron van — olyan tömegeket tud felrázni és elgondolkoztatni, amelyekre még hasonló értékű kommunista művek sem hatnának. (Arról már nem is beszélek, hogy ilyeneknek nagyonis híján vagyunk.) — Előadás után szinte teljesen elmaradt a megszokott ruhatári tülekedés, és mindenki vitatkozott. Még kint, a színház előtt is. Ezek olyan csodák, amelyek egy kicsit azt is megmagyarázzák, hogy a Színházat és az együtttest miért illeti meg minden dicséret.

EÖRSI ISTVÁN